14. Rud, I. *The Law on Cybersecurity: Key Provisions, Expert Assessments and Development of National Information space.* Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3137:zakonodavchi-novatsiji-v-sferi-informatsijnoji-bezpeki-2&catid=64&Itemid=376 (in Ukr.).

15. *The Doctrine of information security of Ukraine* (2017). Retrieved from http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374 (in Ukr.).

16. The Law of Ukraine *«On Amendments to Article 15-1 of the Law of Ukraine On Cinematography» (2016).* Retrieved from http://zakon3.rada.gov .ua/laws/show/1046-19 (in Ukr.).

17. The Law of Ukraine *«On Amendments to the Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting» concerning the clarification of the conditions for the distribution of programs of broadcasting organizations in the framework of universal program services» (2017).* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1663-19 (in Ukr.).

18. The Law of Ukraine «*On Amendments to Some Laws of Ukraine Regarding Part of Musical Works in the State Language in Programs of Television and Radio Organizations» (2016).* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1421-19 (in Ukr.).

19. Decree of the President of Ukraine *«On the Application of Personal Special Economic and Other Restrictive Measures (Sanctions)» (2017).* Retrieved from http://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850 (in Ukr.).

20. *A Statement of the Security Service of Ukraine on the use of separate Internet resources by Russian special services in special information rehearsals.* Retrieved from https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/335 6#.firc8deT.dpbs (in Ukr.).

21. The Law of Ukraine *«On Amending Some Laws of Ukraine Concerning the Language of Audiovisual (Electronic) Mass Media» (2017).* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2054-19 (in Ukr.).

22. Yesimov, S. *The ways of improving regulatory and legal regulation in the field of information security.* Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IEH_xfZJ2cQJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Nzlubp_2013_11_21.pdf+&cd=5&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (in Ukr.).

УДК 930.85

Вєтринський І.М.*,
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. ivietrynskyi@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *Розглядаються основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «цивілізація» як у зарубіжній науковій традиції, так і серед представників вітчизняної науки. Виділено головні напрями дослідження цивілізацій на різних історичних етапах та в рамках різних наукових шкіл. Зокрема, проаналізовано підходи А. Тойнбі, О. Шпенглера, Н. Данилевського, С. Хантінгтона, Ю. Павленка та*

* Vietrynskyi I.M., Ph. D. in political science, senior researcher, Institute of world history of National Academy of Science, Ukraine. ivietrynskyi@gmail.com.

TO THE QUESTION ABOUT THE PECULIARITIES OF RESEARCHING CIVILIZATIONS UNDER GLOBALIZATION

інших дослідників; окреслено особливості підходу кожного з авторів, спільні та відмінні положення їхніх теорій. Визначено специфіку, місце і роль цивілізаційного підходу в контексті дослідження та узагальнення загальноісторичного процесу. Показано основні підходи до визначення явища глобалізації, окреслено роль глобалізації у процесі глобальних трансформацій в рамках сучасної міжнародної системи. Проаналізовано особливості впливу глобалізації на природу та генезис цивілізацій, зокрема, в аспекті міжнаціональних і міждержавних конфліктів сучасних часів. Стверджується, відповідно до позиції С. Хантінгтона, що через природну нерівномірність розвитку цивілізацій, замість їх добровільного та взаємовигідного зближення, внаслідок глобалізації виникає ефект невідворотного зіткнення цивілізацій. Особливий наголос зроблено на подіях сучасного розвитку сформованої світ-системи.
***Ключові слова**: цивілізація, історія, культура, глобалізація*

***Аннотация.** Рассматриваются основные теоретико-методологические подходы к определению понятия «цивилизация» как в зарубежной научной традиции, так и среди представителей отечественной науки. Выделены главные направления исследования цивилизаций на разных исторических этапах и в рамках различных научных школ. В частности, проанализированы подходы А. Тойнби, О. Шпенглера, Н. Данилевского, С. Хантингтона, Ю. Павленко и других исследователей; очерчены особенности подходов каждого из авторов, общие и отличительные положения их теорий. Определены специфика, место и роль цивилизационного подхода в контексте исследования и обобщения общеисторического процесса. Показаны основные подходы к определению явления глобализации, подчеркнута роль глобализации в процессе глобальных трансформаций в рамках современной международной системы. Проанализированы особенности влияния глобализации на природу и генезис цивилизаций, в частности, в аспекте межнациональных и межгосударственных конфликтов современности. Утверждается, в соответствии с позицией С.Хантингтона, что вследствие природной неравномерности развития цивилизаций, вместо их добровольного и взаимовыгодного сближения, вследствие глобализации возникает эффект неизбежного столкновения цивилизаций. Акцентируется на событиях современного развития сформированной свет-системы.*
***Ключевые слова:** цивилизация, история, культура, глобализация*

***Abstract.** The main theoretical and methodological approaches to the definition of the notion «civilization» both in foreign scientific tradition as well as within representatives of domestic science are analyzed. There are outlined the main directions of researching civilizations under different historical stages and within different scientific schools. In particular, the approaches of A. Toynbee, O. Spengler, N. Danilevskii, S.Huntington, Y. Pavlenko and other researchers are discussed. The main features of each of the author's concepts, common and distinctive position of their theories are outlined. Specific character, place and role of civilizational approach in the context of studying and generalization of the whole historical process are revealed. There are presented the basic approaches upon definition the phenomenon of globalization. The role of globalization in the global transformations within the contemporary international system is revealed. There are analyzed the peculiarities of the impact of globalization on the nature and genesis of civilizations, in particular in dimension of international and interstates conflicts of contemporaneity. It is stated, regarding position of S. Huntington, that according to objective uneven development of civilizations, instead of their free-will and mutually beneficial rapprochement, as a consequences of globalization the effect of inevitable clash of civilization emerges. Special attention is made upon the events of contemporary development of the formed world- system.*
***Keywords:** civilization, history, culture, globalization*

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу «цивілізаційний» підхід залишається вельми популярним методом дослідження історичних та соціально-політичних процесів у світі. Ідея про те, що соціокультурний розвиток людства являє собою не єдину «монолітну» систему, а радше сукупність окремих (локальних) систем, стала свого часу революційною та знайшла відображення у працях багатьох відомих дослідників. В рамках цивілізаційних досліджень одним з ключових напрямів завжди було питання особливостей взаємодії між ло-

кальними цивілізаціями. Дана проблематика не втратила актуальності й протягом останніх десятиліть. Так, однією з найбільш відомих в сучасній літературі теорій є ідея «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона. Прискорення процесу глобалізації суттєво впливає на специфіку самої природи взаємовідносин між цивілізаціями, змінюючи усталені парадигми і породжуючи нові виклики.

Сучасна міжнародна система є далекою від стабільності: європейська система безпеки перебуває в кризі, серед поважних причин якої стали російська агресія проти нашої держави; набуття зброї масового знищення диктаторськими режимами Північної Кореї та Ірану; постійне розширення міжнародних терористичних мереж та організацій; посилення геополітичних амбіцій держав, що являються регіональними лідерами та інші деструктивні чинники, що ускладнюють побудову стабільного світового порядку у постбіполярному світі. Глибина протиріч у сучасній системі міжнародних відносин в цілому та у наведених вище прикладах зокрема все частіше змушує до рефлексій на тему «тектонічних» розломів між окремими цивілізаціями, що відбуваються, в першу чергу, на рівні цінностей.

Так, події 2014 року в Криму та Донбасі продемонстрували, що РФ не просто зневажає фундаментальні європейські цінності, а фактично протиставляє своє бачення природи міжнародних відносин всьому «Західному світові» в цілому. У випадку міжнародного тероризму, що дуже часто тісно пов'язаний з ісламським фундаменталізмом, так само можна сміливо говорити про ціннісне, світоглядне та навіть цивілізаційне протистояння умовного «Ісламського світу» — світові «Західному». Не менш гострий антагонізм можна спостерігати між Заходом, з одного боку, а також Іраном і Північною Кореєю, з іншого. В даному випадку можна говорити про фактичну протилежність у розумінні базових імперативів та стратегічних напрямів розвитку суспільства. Таким чином, тема цивілізацій, їх ціннісних орієнтирів, перспектив розвитку та специфіки співіснування поза сумнівами стає все більш актуальною в сучасному світі. Особливо за умов особливостей і тенденцій процесу глобалізації, що насамперед зумовлює постійне «ущільнення» цивілізаційної структури сучасного світу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Однією з найбільш ґрунтовних праць вітчизняних дослідників, що присвячена питанням розвитку цивілізацій та особливостям цивілізаційної структури сучасного світу, є доробок колективу авторів під керівництвом Ю. Пахомова [1]. Великий внесок в дослідження цивілізацій та їх місце у світовій історії зробив Ю. Павленко[2]. Звичайно, методологічні підвалини всіх подальших досліджень на цивілізаційну тематику було закладено такими відомими вченими як А. Тойнбі [3], Н. Данилевський [4] та О. Шпенглер[5]. Серед сучасних авторів, які опікуються цивілізаційною тематикою, особливе місце займає С. Хантінгтон [6], чия праця «Зіткнення цивілізацій» стала чи не найвідомішою в світі.

Мета статті — розгляд підходів до визначення поняття «цивілізація», а також аналіз специфіки впливу глобалізації на розвиток цивілізацій та особливості їх взаємодії в сучасному світі.

Основні результати дослідження. Поняття «цивілізація» є неоднозначним та складним для визначення. Вважається, що вперше його почали використовувати у французькій та англійській літературі другої половини 18-го століття. Даний термін, відповідно до етимології (від латинського civilis — вихований,

громадянський, державний, а також щось гідне громадянина, те, що годиться для громадянина), означав загальний високий рівень суспільного і культурного розвитку. У цьому сенсі дане поняття набуває поширення й починає широко використовуватися у Франції та Англії з другої чверті, а у Росії — з третьої чверті 19-го століття [1, с.6].

У сучасній науковій і філософській літературі поняття «цивілізація» розглядається з трьох основних позицій. Під цивілізацією, по-перше, розуміється певна стадія (сходинка, епоха) соціокультурного розвитку людства, що йде слідом за первісністю. По-друге, цивілізацією часто називають певне переважно поліетнічне внутрішньо цілісне й наділене соціокультурною своєрідністю утворення на етапі суспільного розвитку, що слідує за первісністю. Нарешті, по-третє, цивілізацією часом називають ту стадію розвитку такої соціокультурної системи, коли творчі сили соціуму вичерпуються, і замість живого й безпосереднього їх прояву ми бачимо механічні відчужені від внутрішнього сенсу буття форми життя й людської поведінки. Проте, на думку Ю. Павленка, у цьому останньому випадку термін «цивілізація» набуває оціночного відтінку й відповідно його використання є заздалегідь суб'єктивним [1, с. 6]. Автор наголошує, що «розуміння цивілізаційного руху людства передбачає його одночасне бачення в аспектах стадіальності, полілінійності й соціокультурної дискретності. Кожен з цих методологічних принципів має самостійне значення й може розроблятися автономно. Проте цілісна картина розкривається лише за умов їх поєднання відповідно до принципу додавання. Важливо, з одного боку, не випускати з поля зору загальну панораму історичного руху людства, а, з іншого, не забувати про унікальний характер окремих цивілізаційних систем» [2, с.89].

Традиція сприйняття цивілізації в якості певного етапу соціокультурного розвитку людства з'являється в кінці 18 століття й пов'язана в першу чергу з ім'ям А. Фергюссона. Саме в нього стадії 1) мисливців й збирачів; 2) додержавних землеробів й пастухів; 3) знайомих з інститутом приватної власності землеробів й ремісників, що володіли писемністю і мали державу, отримують відповідно визначення дикості, варварства й цивілізації. Розуміння цивілізації як сходинки розвитку людини, що слідує за первісністю, широко використовується в сучасній соціальній філософії, а також у низці конкретних історичних наук, власне, в історії, археології, теоретичній етнографії і пр.

В даному контексті поняття «цивілізація» виступає в якості характеристики певного етапу розвитку людства, тож, йдеться радше про те, що, як правило, називають «цивілізованістю», маючи на увазі так само ступінь соціокультурного розвитку індивіда, певної соціальної групи чи суспільства в цілому. Коли ж мова йде про «цивілізації» у множині, то частіше за все йдеться про автономні чи локальні цивілізації.

Так, одним з найбільш поширених підходів до визначення цивілізації є розуміння її, як окремої (автономної, локальної) соціокультурної системи, що має свої особливості й закономірності розвитку і чиє існування являє собою цикл, в якому можна виділити певні етапи. Подібне бачення є традиційним для прихильників та послідовників теорії локальних цивілізацій, автором якої є А. Дж. Тойнбі. Визначаючи поняття «цивілізація» А. Тойнбі насамперед відділяв «цивілізацію» від того, що він називав «примітивним суспільством», оскільки на його думку «порівнювати цивілізацію з примітивним суспільством — це все одно, що порі-

внювати слона з кроликом. Примітивні суспільства володіють порівняно коротким життям, вони обмежені територіально й малочисельні. Життя цивілізацій, список яких ледве досягає двозначного числа, навпаки, є більш тривалою, вони займають велику територію, а кількість людей, що їх охоплюють цивілізації, як правило є значною. Вони мають тенденцію до поширення шляхом підкорення та асиміляції інших суспільств — часом суспільств свого виду, але частіше за все примітивних суспільств. Життя примітивних суспільств, подібно до життя кроликів, часто завершується насильницькою смертю, що особливо є неминучим під час їхньої зустрічі з цивілізаціями» [3, с.71].

Теорія А. Тойнбі започаткувала новий напрямок у вивченні історії в цілому і окремих цивілізацій зокрема. Одне з найбільш повних і точних визначень локальних цивілізацій пропонує Ю. Павленко, описуючи їх як окремі, відносно автономні, як правило, поліетнічні соціокультурні системи, що мають свої просторово-часові виміри, базові духовно-культурні основи й відносно стійкі, довготривалі (інваріантні) структури економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків. На сьогоднішній день подібне визначення поняття «цивілізація» стало загальновживаним [2, с.91].

Оскільки цивілізації розглядаються авторами в якості самостійних соціокультурних утворень, які протягом свого існування проходять певні етапи від зародження до занепаду чи загибелі, деякі вчені, досліджуючи ці процеси, сприймають цивілізації практично як живі істоти. Так, відомий філософ М.Я. Данилевський стверджував, що подібно до живого організму, кожна цивілізація представляє собою замкнену та цілісну систему. Як із лиця землі щезають ті або інші види рослин та тварин, так відбувається й поява, розвиток, старіння й загибель окремих цивілізацій, культур та народів, причому цей процес, на його думку, жодною мірою споконвічно від людини не залежить [4, с.167].

Відповідно до даного підходу, різні дослідники пропонують власні концепції періодизації існування цивілізацій. Так, згідно схеми цивілізаційного циклу А. Дж. Тойнбі можна виділити наступні етапи: 1) народження — оформлення певних груп людей у первинне життєздатне державне співтовариство; 2) зростання — процес культурного й суспільного розвитку, в ході якого розкриваються внутрішні потенції системи, що склалася, а також окремих людей як її конкретних носіїв; 3) надлом — внутрішній розкол суспільства, втрата вищих ідеалів і спільних цілей, що свідчить про кризу; 4) розкладання — посилення конфронтації у суспільстві, що викликана відчуженістю між «верхами» й «низами», одночасно з посиленням експансіонізму й воєн, що ставлять цивілізацію перед загрозою зовнішнього удару; 5) загибель — зазвичай, в результаті внутрішнього колапсу у поєднанні з ударами ззовні. [2, с.101].

Ще один підхід, в рамках якого цивілізацію розглядають в якості низхідного етапу розвитку соціокультурної системи, є продовженням теорії, що найбільш повно представлена у працях О. Шпенглера. Він, зокрема, зазначав, що «...у кожної культури своя власна цивілізація. Вперше ці два слова, які досі означали непевну етичну відмінність особистого характеру, розглядаються тут у періодичному сенсі, як прояв чіткої й необхідної органічної послідовності фактів. Цивілізація — це неминуча доля культури. Тут ми досягаємо того пункту, з якого стає можливим розв'язання останніх і найскладніших питань історичної морфології. Цивілізація — це крайні й штучні кондиції... Вони є завершенням; вони

прямують за становленням, як смерть за життям, як нерухомість за розвитком, як розумова старість й скам'янілe світове місто за селом і ніжним дитинством... Вони — неминучій кінець...» [5, с.68].

Цікаво, що подібне «жорстке» протиставлення «культури» і «цивілізації» як висхідної та низхідної фаз життя певного соціально-історичного цілого, і яке є характерним для шпенглерівської концепції, має певні точки перетину і з теорією локальних цивілізацій. Так, у А. Дж. Тойнбі подібному розумінню поняття «цивілізація» відповідає той стан цивілізації (як певної поліетнічної цілісності, що здатна до саморозвитку), що наступає з часу її «надлому». Простіше кажучи, цивілізація, в розумінні О. Шпенглера, за своєю сутністю відповідає другій, «низхідній» стадії життя цивілізації в розумінні А. Тойнбі [2, с.92].

Шпенглер також виділяє декілька основних етапів у житті культур.

1. Зародження. Культура зароджується зненацька, з непевних глибинних бродінь й процесів, в момент, коли трансцендентний «прафеномен» оформлюється у систему «прасимволів», що реалізуються культурою і найбільш адекватно проявляється насамперед у міфології та орнаментації.

2. Зростання — процес становлення, формування й піднесення культури, її саморозвиток як вільної реалізації системи «прасимволів» в усіх сферах людської діяльності аж до вичерпання можливостей цієї системи, до того моменту, коли на її основі нічого нового, свіжого, оригінального виникнути не може.

3. Розквіт. Настає, коли культура досягає зрілості як максимального розкриття своїх внутрішніх можливостей. Але з цього моменту її внутрішні потенції вичерпуються, й вона переходить від креативного творення до механічного розширення. За О. Шпенглером, це й означає її переродження у «цивілізацію».

4. Занепад — стадія міської цивілізації, що втрачає творчій дух. «Вогонь душі згасає» і починається епоха техніки, експансії, мілітаризму, воєн. Цивілізація не творить нічого у духовному відношенні нового й піднесеного, лише прагне до зовнішніх надбань.

5. Загибель. Вона може бути або насильницькою, коли це можна зафіксувати (Античність), або означати повний застій й окостеніння (Китай), коли цивілізація стоїть як сухе дерево до тих пір, поки якась зовнішня сила її не знищить [2, с.96].

Найбільш відомі цивілізаційні теорії народилися внаслідок бажання авторів змалювати комплексну картину всесвітнього історичного процесу на основі розуміння, з одного боку, його цілісності, а, з іншого, з урахуванням тогочасних політико географічних реалій. Саме в цьому контексті постає проблема, що протягом багатьох століть людство являло собою величезний «океан» з крихітними розрізненими «острівцями» — осередками компактного проживання народів. Відповідно, й розвиток цих осередків характеризувався великою мірою автономності й відбувався відокремлено від інших подібних осередків. Звичайно, це не виключало контактів між згаданими «острівцями», проте, вони носили епізодичний характер, оскільки тогочасні транспортні та комунікаційні можливості були вельми обмеженими. Як наголошує С. Хантінгтон, «протягом більш ніж 3 тисяч років після того, як вперше з'явилися цивілізації, контактів між ними, не враховуючи деяких винятків, або не існувало зовсім і вони були обмежені, або вони були періодичними і інтенсивними. Природа даних контактів добре виражена тим словом, що його використовують вчені для їх опису — «випадкові зустрічі». Цивілізації були розділені часом і простором» [6, с.60].

Відповідно, згадані раніше «острівці-осередки» розвивалися кожен по своєму, мали свій унікальний шлях — хтось збільшувався та/або давав імпульс для розвитку певних «відгалужень» чи, навпаки, занепадав, і на його руїнах поставав новонароджений осередок, але всі вони мали певні загальні стадіальні закономірності, які кожен дослідник визначає по-своєму, та всі вони включають етапи від зародження до занепаду чи загибелі. Різні дослідники підбирали ті чи інші назви цим острівцям-осередкам, але найбільш поширеною й, на нашу думку, найбільш точною та повною є визначення їх як локальних цивілізацій чи просто цивілізацій.

Сучасний світ докорінно змінився з часів зародження перших цивілізацій. В першу чергу, це зумовлене постійним зростанням кількості і якості зв'язків між «острівцями-цивілізаціями» в «океані-світі». Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій світ поступово перетворюється на єдину систему, в якій всі актори тією чи іншою мірою взаємопов'язані. Частіше за все цей процес постійного «ущільнення» міжнародних процесів і перетворення їх на єдину загальносвітову систему називають глобалізацією, зокрема, М. Стегер вважає, що по своїй суті глобалізація являє собою саме зміну форм контактів між людьми [7, с.8]. Взагалі, вперше термін «глобалізація» було вжито в 1983 році, автор позначив ним феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються багатонаціональними корпораціями. Згодом дане поняття набуло ширшого значення: політологи в цілому вважають, що це об'єктивний процес реструктуризації та якісного розвитку міжнародного середовища або глобальної соціально-економічної системи [8, с.28].

В свою чергу, прихильники неоліберальної парадигми у міжнародних відносинах вбачають в глобалізації процес поступового подолання державами своїх вузьких егоїстичних інтересів і становлення співтовариства цивілізованих країн, що є наслідком взаємодії національних економік, інтернаціоналізації фінансів і посилення ролі ТНК в світовій економіці [9]. Також під глобалізацією розуміють спільне існування та взаємодію всіх локальних спільнот (формальних і неформальних інститутів, національних держав, державних об'єднань, міжнародно-політичних регіонів тощо), або перетворення світу на місце глобальної взаємодії [10, с.107]. М. Чешков зазначає, що «глобалізація у своєму найбільш загальному — рамочному — вигляді постає в якості системної взаємопов'язаності людства, що зростає і виражається у компресії часу і простору. Це процес, що формує людство у його загальних якостях крізь зв'язки усіх видів і порядків» [11, с.18].

Ми розглядаємо глобалізацію як об'єктивний та закономірний процес розвитку міжнародної системи, що характеризується низкою специфічних чинників, зокрема, створенням та посиленням ролі наднаціональних структур; перманентним підвищенням взаємозалежності провідних та другорядних акторів світової політики (держав); появою нових акторів міжнародних відносин (транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації тощо); певним «ослабленням» інституту державних кордонів внаслідок створення міжнаціональних інтеграційних утворень чи транснаціональних структур; процесом гомогенізації та універсалізації світу — у напрямку створення «загальносвітового суспільства». Звичайно, глобалізація не обмежується цими факторами, але вони є невід'ємною її частиною та являють собою принципово нові тенденції розвитку світової системи.

Глобалізація змінює сутність міжнародних відносин, що вже виходять за рамки лише міждержавних. Постійний розвиток інформаційних технологій, новітні засоби комунікації, транспортні можливості, глобальні платіжні системи формують щільну мережу міжнародних контактів різного характеру між багатьма суб'єктами, збільшуючи кількість цих контактів настільки, що контроль за ними подекуди стає надто складним і навіть неможливим. Великі транснаціональні корпорації успішно використовують свої величезні фінансові та організаційні можливості для адаптації своїх цілей до специфіки локальних економічних та соціально-політичних реалій й вимог, що дозволяє їм отримувати надприбутки, які відповідно відкривають можливості нових економічних експансій.

Як зазначає автор всесвітньо відомої праці «Зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтон, «у сучасному світі покращення в галузі транспорту і зв'язку зумовили більш часті, тісніші, більш симетричні та більш змістовні контакти серед людей різних цивілізацій. В результаті чого у них посилюється національна ідентичність. Французи, німці, бельгійці та голанці все частіше думають про себе як про європейців. Близькосхідні мусульмани ототожнюють себе з боснійцями й чеченцями та об'єднуються задля допомоги їм. Китайці у всій східній Азії ототожнюють свої інтереси з інтересами китайців, що проживають «на материку». Росіяни ототожнюють себе із сербами та іншими православними народами й надають їм допомогу. Це широкі рівні цивілізаційної ідентичності означають більш глибоке усвідомлення цивілізаційних відмінностей й необхідність захищати те, що відрізняє «нас» від «них»« [6, с.192].

Епоху глобалізації — саме так часто визначають період, що почався із закінченням Холодної війни — характеризують одночасно низка революційних досягнень, зокрема, у науково-технічній сфері, а також масштабні виклики, природа яких походить із самої сутності процесу глобалізації. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і сучасних фінансово-економічних інструментів у поєднанні з розвитком транспорту відкриває насправді глобальні можливості для будь-яких сфер людської діяльності, насамперед розвитку бізнес проектів. Застосовуючи переваги глобальних цифрових систем, будь-хто здатний досить швидко досягти результатів, які раніше були доступні лише обраним. Це стосується доступу до інформації та технологій, можливостей міжнародної кооперації шляхом аутсорсінгу, охоплення найширшої аудиторії з метою поширення власного продукту тощо. Ефективність використання переваг глобалізації можна легко прослідкувати на прикладі транснаціональних корпорацій-гігантів, які виникли чи отримали новий імпульс протягом останніх десятиріч: Amazon, Google, Alibaba, Apple, Facebook та інші.

Одним з найсерйозніших і найнебезпечніших викликів епохи глобалізації є нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих країн і цілих регіонів, що у поєднанні з об'єктивним процесом «зближення» держав та «ущільнення» міжнародних процесів призводить до непрогнозованих наслідків. Традиційно протягом багатьох століть розвиток цивілізацій носив «острівний» характер, тобто цілі регіони знаходились фактично в ізоляції один від одного, що було зумовлено, насамперед, обмеженими комунікаційними можливостями. Оскільки цивілізації еволюціонували переважно автономно, це зумовило суттє-

ві відмінності політичної культури та, що ще важливіше, визначення і сприйняття базових суспільних цінностей.

Найбільш наочним прикладом є, зокрема, відношення до людського життя, яке проголошено головною цінністю у західних суспільствах, але це сприйняття може суттєво відрізнятися у східних, африканських та інших народів. На думку С. Хантінгтона, частіше за все конфлікти між країнами та групами, що належать до різних цивілізацій, виникають через звичайні причини: контроль над населенням, територією, багатством і ресурсами, а також відносно могутності, тобто здатності насаджувати власні цінності, культуру й інститути іншій групі у порівнянні з можливостями іншої групи зробити те саме з вами. Так, суперечності у галузі матеріальних інтересів можна врегулювати шляхом перемовин й звести до компромісу, проте, це неможливо у питаннях культури [6, с.192].

Наслідком різниці світоглядних та ціннісних орієнтирів, а також соціально-економічної нерівності (що, до речі, часто буває пов'язане як причина та наслідок) виникає антагонізм на рівні великих людських спільнот, і чимало дослідників наголошують, що «лінії розлому» досить часто співпадають (що є цілком природним) з межами окремих цивілізацій. Таким чином, виходить, що процеси глобалізації, призводячи до об'єктивного та невідворотного зближення цивілізацій, зовсім не завжди відповідають бажанням чи прагненням останніх, оскільки чимало регіонів світу є неготовими до подібного ущільнення світу, і замість відчутних позитивів глобалізації вони навпаки опиняються на периферії глобальних політичних та економічних процесів з усіма негативними наслідками. На думку С. Хантінгтона, національні держави є і залишаться найважливішими гравцями на міжнародній сцені, але їхні інтереси, союзи і конфлікти між ними в значній мірі визначаються культурними і цивілізаційними чинниками [6, с.39].

Тож, через природну нерівномірність розвитку цивілізацій, замість їх добровільного та взаємовигідного зближення, внаслідок глобалізації, виникає ефект невідворотного зіткнення цивілізацій, які в цьому контексті подібні до невеличких кораблів, що їх хвилі під час шторму в океані штовхають одне до одного. Звичайно, у цій ситуації більші за розміром, міцніші та більш технологічні за інших «судна» мають набагато більше шансів витримати удар та досягти «мети подорожі».

За С. Хантінгтоном, сили інтеграції у світі реальні, і саме вони породжують протидіючі сили культурного утвердження і цивілізаційної свідомості. Оскільки найбільш активну роль у розвитку, поширенні й використанні сучасних глобальних інформаційно-комунікаційних, фінансово-економічних, міжнародно-політичних та інших інструментів і систем грають країни Заходу, то глобалізацію почали ототожнювати з «вестернізацією», що, своєю чергою, зумовило розвиток антагоністичних настроїв у представників інших культур.

Можна легко прослідкувати, як нерівність соціально-економічного розвитку пов'язана з особливостями культурно-історичних процесів всередині тих чи інших регіональних спільнот або, іншими словами, цивілізацій. Так, специфіка правлячих режимів та соціально-політичної організації традиційно є віддзеркаленням загального рівня культурно-ціннісних уявлень певного народу чи групи народів, а, отже, ефективність функціонування й розвитку держави, зокрема економічного, залежить насамперед від рівня освіченості суспільства (кількісно та якісно), його політичної культури та традиції державотворення, ступеню ін-

тегрованості суспільства у глобальний інформаційний простір, стратегічних орієнтирів й імперативів. Своєю чергою, економічне процвітання є радше наслідком формулювання й реалізації відповідних цілей та засобів у процесі розвитку, аніж характерною чи відмінною рисою тієї чи іншої цивілізації.

Висновки. На початку 90-х років С. Хантінгтон висунув концепцію «зіткнення цивілізацій», що викликала великий резонанс у науковому співтоваристві та спонукала до розвитку подальших досліджень у цьому напрямку. Поза сумнівами на сьогодні тема цивілізацій, їх ціннісних орієнтирів, перспектив розвитку та специфіки співіснування стає ще більш актуальною. Особливо за сучасних умов і тенденцій глобалізації, яка насамперед характеризується постійним «ущільненням» міжнародно-економічних та міжнародно-політичних процесів.

Європейська система безпеки перебуває в кризі, однією з поважних причин якої стала російська агресії проти України. Анексія Криму й російська агресія у Донбасі продемонстрували, що РФ не просто зневажає фундаментальні європейські цінності, а фактично протиставляє своє політичне бачення всьому «Західному світові» в цілому, порушуючи міжнародне право і намагаючись реалізувати власну реваншистську геостратегію. Своєю чергою, Захід відповідає Кремлю санкціями та міжнародною ізоляцією. Ще одним дестабілізуючим чинником у світі в цілому та в європейському регіоні зокрема є міжнародний тероризм, що дуже часто тісно пов'язаний з ісламським фундаменталізмом. В даному випадку так само можна сміливо говорити про ціннісне, світоглядне чи навіть цивілізаційне протистояння умовного «ісламського світу» західному. На щастя поки що ми маємо лише певні тривожні сигнали щодо цього протистояння, оскільки традиційно терористичні атаки реалізуються силами маргінальних радикальних угруповань, які не можуть символізувати весь ісламський світ, проте ці групи часом мають підтримку деяких потужних держав (наприклад Ірану), що виводить потенційне зіткнення на принципово новий рівень. Дослідження сучасних міжнародних відносин крізь призму історичного розвитку цивілізацій та з урахуванням специфіки умов глобалізації неодмінно сприятиме налагодженню міжкультурного діалогу та зменшенню конфліктного потенціалу в міжнародній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивилизационная структура современного мира. Монография./ Под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. В 3 т. Т.1. Глобальные трансформации современности — К.: Наукова думка, 2006. — 687 с.
2. Павленко Ю. История мировой цивилизации. Философский анализ /Ю.В. Павленко. — К.: Феникс, 2002. — 760 с.
3. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Пер. Е.Жарков / Арнольд Тойнби. — М.: Айрис Пресс, 2010. — 640 с.
4. Данилевский Н.Я. Россия и Европа / Н.Я Данилевский. — М.: Книга, 1991. — 576 с.
5. Шпенглер О. Ш. Закат Европы. Образ и действительность / пер. Н.Ф. Гарелина. — Новосибирск: Наука, 1993. — 592 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций/ С. Хантингтон. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 603 с.

7. Steger M. Globalization: A Very Short Introduction / M. B. Steger. — New York: Oxford University Press, 2003. — 147c.

8. Шергін С. Політологічний дискурс глобалізації /Шергін С.О. // Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції / Відп. ред. С.О. Шергін. — К.: Центр вільної преси, 2009. — С. 27-29.

9. Брехов Е. Проблема определения понятия глобализации [Електроний ресурс] / Е. Брехов // Ломоносовские чтения 2004 г. Сборник статей студентов «Россия и социальные изменения в современном мире». Т.1. Электронная библиотека Социологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. — Режим доступу: http://lib.socio.msu.ru/l/library?**e**=d-000—001 -ucheb—00-0-0-0promt-10

10. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [Гуменюк Б. І., Шергін С. О., Бебик В. М. та ін.]; под. заг. ред. Б. І. Гуменюка, С. О. Шергіна. — К.: Університет «Україна», 2009. — 508с.

11. Чешков М. А. Глобалистика как отрасль научного знания / Чешков М.А // Глобалистика как отрасль научного знания. Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». — М., 2001. — С. 18

REFERENCES

1. Pakhomov, Yu., & Pavlenko, Yu.(Eds.). (2006). *Civilizational structure of contemporary world.* In 3 volums. Vol. 1 The global transformation of contemporaneity . Kyiv: Naukova Dumka (in Rus.).

2. Pavlenko, Yu. (2002). *The history of world civilization: Philosophical analysis.* Kyiv: Fenix (in Rus.).

3. Toynbee, A. (2010). *A Study of History*. Moskow: Airis Press (in Rus.).

4. Danilevskii, N. (1991). *Russia and Europe.* Moskow: Kniga (in Rus.).

5. Spengler, O. (1993). *Decline of the West: Image and reality.* Novosibirsk: Nauka (in Rus.).

6. Huntington, S. (2003). *The Clash of Civilizations.* Moskow: OOO «Izdatelstvo AST» (in Rus.).

7. Steger, M. (2003). *Globalization: A Very Short Introduction.* New York: Oxford University Press.

8. Shergin, S. (2009). Political Science globalization discourse. In S. Shergin (Ed.), *Globalization and global governance: historical, social and political science measurements* (pp. 27-29) (in Ukr.)

9. Brekhov, E. (2002). The problem of definition the notion of globalization. In *Lomonosov Readings 2004.* Collection of papers of students. *«Russia and social changes in contemporary world».* Retrieved from http://lib.socio.msu.ru/l/library?**e**=d-000—001 -ucheb—00-0-0-0promt-10

10. Gumeniuk, B. I., Shergin, S. O., & Bebik, V. M. (Eds.). (2009). *Globalization and contemporary international process* . Kyiv: Universitet “Ukraina” (in Ukr.)

11. Cheshkov, M. A. (2001). Global studies as a branch of scientific knowledge. In *Global studies as a branch of scientific knowledge* (p. 18) (in Rus.).